

ΨΗΦΙΑΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΤΕΥΧΟΣ 1

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2026

Γνωστικό Πεδίο: Ανθρωπιστικές Επιστήμες
Γνωστικό Αντικείμενο/επίπεδο εκπαίδευσης: Ηθική (Γυμνάσιο)

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Στυλιανός Βιρβιδάκης, Ομότιμος Καθηγητής ΕΚΠΑ

Επόπτρια/επόπτης:
Βάσω Κιντή, Ομότιμη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ
Κωνσταντίνος Κορναράκης, Καθηγητής ΕΚΠΑ

Συγγραφέας:
Ηλίας Μαρκολέφας, δρ. Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ

Αξιολογητές:
Χαράλαμπος Βέντης, Αναπληρωτής Καθηγητής, ΕΚΠΑ
Εμμανουήλ Σίμος, Επίκουρος Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Περιεχόμενα

Καλώς ήρθατε στον κόσμο της Ηθικής!.....	4
1. Ποιες πράξεις θεωρούμε ηθικές;.....	5
Κείμενο 1: Η ηθική είναι ένα δώρο των θεών	5
Κείμενο 2: Μια βασική αρχή της ηθικής.....	6
Κείμενο 3: Η άλλη πλευρά της ηθικής.....	7
2. Έθιμα, πολιτισμός και Ηθική: πώς ξεκίνησαν;	8
Κείμενο 1: Η φυσική καταγωγή της ηθικής	8
Κείμενο 2: Η δύναμη των ηθών	9
Κείμενο 3: Η ηθική των ατόμων.....	10
3. Το καλό και το κακό σε διάφορους πολιτισμούς (πολιτισμικός σχετικισμός)	11
Κείμενο 1: Πολιτισμικός σχετικισμός.....	11
Κείμενο 2: Η τρέλα του Καμβύση	12
Κείμενο 3: Ανεκτικότητα και κριτική.....	12
4. Διάκριση του ηθικού επιχειρήματος από τη διατύπωση γνώμης	14
Κείμενο 1: Ηθικές επιλογές και λογική	14
Κείμενο 2: Ηθικές επιλογές και συναισθήματα.....	14
Κείμενο 3: Η ηθική συζήτηση.....	15
5. Υπάρχουν ηθικά πρότυπα;.....	17
Κείμενο 1: Γιατί χρειάζονται τα ηθικά πρότυπα;.....	17
Κείμενο 2: Πώς επιλέγουμε ηθικά πρότυπα;	18
6. Γιατί είναι σημαντικοί οι φίλοι και γιατί γενικότερα πρέπει να ενδιαφερόμαστε για τους άλλους;	20
Κείμενο 1: Η σημασία της φιλίας στη ζωή μας	20
Κείμενο 2: Η φιλία και η μεροληψία	21
Κείμενο 3: Γιατί να ενδιαφερόμαι για τους άλλους;	21

Καλώς ήρθατε στον κόσμο της Ηθικής!

Αγαπητές μαθήτριες και αγαπητοί μαθητές,

ετοιμαστείτε να ξεκινήσετε ένα ταξίδι στον κόσμο της Ηθικής. Το ταξίδι δεν θα σας πάει σε μακρινά και εξωτικά μέρη, γιατί ο κόσμος της Ηθικής είναι ο κόσμος της ζωής μας. Θα είναι, όμως, γεμάτο ιδέες, ενδιαφέροντα κείμενα, θεωρίες, παιχνίδια και ενδιαφέρουσες δραστηριότητες.

Η βαλίτσα αυτού του ταξιδιού είναι ο Φάκελος Υλικού που κρατάτε στα χέρια σας. Στον Φάκελο θα βρείτε κείμενα για όλα τα θέματα με τα οποία θα ασχοληθείτε φέτος. Στην αρχή κάθε ενότητας υπάρχει μια μικρή εισαγωγή που θα σας βοηθήσει να καταλάβετε το θέμα και στη συνέχεια ακολουθούν κείμενα, ερωτήσεις και δημιουργικές δραστηριότητες.

Τι είναι όμως το μάθημα της Ηθικής; Είναι ένα μάθημα που θα σας βοηθήσει να σκεφτείτε για διάφορα θέματα που αφορούν το καλό και το κακό, το σωστό και το λάθος. Για παράδειγμα, α) είναι σωστό να πείτε ψέματα για να προστατεύσετε μία φίλη; β) Έχετε υποχρεώσεις σε ανθρώπους που διαφέρουν από εσάς ή δεν γνωρίζετε προσωπικά; γ) Είναι σωστό να χρησιμοποιείτε την τεχνητή νοημοσύνη για τις εργασίες σας;

Ο σκοπός του μαθήματος είναι να σας φέρει σε επαφή με σημαντικά ηθικά ζητήματα, να σας προβληματίσει γι' αυτά, να σας βοηθήσει να τα συζητάτε, να σας μάθει τον τρόπο να βρίσκετε τις δικές σας απαντήσεις και να αξιολογείτε τις απαντήσεις των άλλων. Το μάθημα της Ηθικής θα σας βοηθήσει να γνωρίσετε καλύτερα τον εαυτό σας και να διαμορφώσετε την προσωπικότητά σας. Θα σας βοηθήσει να καταλάβετε πώς οι αποφάσεις μας μπορεί να επηρεάζουν όχι μόνο τη δική μας ζωή, αλλά και αυτή άλλων ανθρώπων. Επηρεάζουν επίσης και μη ανθρώπινα όντα όπως και το περιβάλλον συνολικά.

Η Ηθική δεν είναι ένα σύνολο απαρχαιωμένων και αυθαίρετων κανόνων που μας επιβάλλονται αυταρχικά για να καταστρέψουν τον αυθορμητισμό και τη χαρά της ζωής. Διαμορφώνεται μέσα στην ίδια τη ζωή, με βάση την εμπειρία όλων μας αλλά και μέσα από τις σκέψεις που γεννούν οι φιλοσοφικές και θρησκευτικές παραδόσεις. Η μελέτη της Ηθικής εκφράζει την κοινή μας επιθυμία να ζήσουμε μια καλή, ευτυχισμένη ζωή!

Ετοιμαστείτε! Το ταξίδι αρχίζει!

1. Ποιες πράξεις θεωρούμε ηθικές;

Αν και η ηθική μας αφορά όλους και είναι ένα αναγκαίο συστατικό της καθημερινής μας ζωής, είναι δύσκολο να την ορίσουμε. Πρώτα απ' όλα, η ηθική αφορά την πράξη. Για να επιλέξεις σωστά, πρέπει βέβαια να ξέρεις τι είναι το σωστό, αλλά αυτό δεν φτάνει: αν η γνώση σου δεν γίνει πράξη, είναι άχρηστη. Μπορεί να ξέρεις το σωστό, αλλά να μην το κάνεις. Δεύτερον, η ηθική αφορά μόνο τα πράγματα για τα οποία έχουμε επιλογή, αυτά που εξαρτώνται και από εμάς: το αν έχει κάποιος μαύρα ή γαλανά μάτια, λευκό ή μαύρο δέρμα δεν πρέπει να έχει ηθική σημασία. Τρίτον, η ηθική αφορά κυρίως την σχέση μας με τους άλλους ανθρώπους στο πλαίσιο της κοινωνίας. Για να είναι μια πράξη ηθική, δεν μπορεί να καθορίζεται αποκλειστικά από τις επιθυμίες αυτού που την κάνει. Εξίσου σημαντικά είναι τα ενδιαφέροντα όλων των άλλων ανθρώπων που επηρεάζονται από την πράξη, και ιδιαίτερα η πιθανότητα η πράξη να προκαλέσει σοβαρή βλάβη σε κάποιον άλλο.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η ηθική είναι ένα δώρο των θεών

Στον Πρωταγόρα, έναν από τους πιο ωραίους διαλόγους του Πλάτωνα, υπάρχει ένας μύθος για την καταγωγή της ηθικής που μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε τη φύση και τη σημασία της. Σύμφωνα με τον μύθο, όταν δημιουργήθηκε το γένος των ανθρώπων, ο Προμηθέας έδωσε στους ανθρώπους τις τέχνες και τη φωτιά για να μπορούν να φτιάξουν ό,τι χρειάζεται για να επιβιώσουν.

«Έτσι εφοδιασμένοι στην αρχή οι άνθρωποι κατοικούσαν διασκορπισμένοι, δεν υπήρχαν όμως πόλεις. Καταστρέφονταν λοιπόν από τα θηρία, γιατί παντού και πάντα ήταν ασθενέστεροι απ' αυτά. Οι τεχνικές τους δεξιότητες, καλός βοηθός για τον πορισμό τροφής, υστερούσαν στον πόλεμο με τα θηρία, γιατί δεν είχαν ακόμη την πολιτική τέχνη, που μέρος της είναι η πολεμική. Επιδίωκαν λοιπόν να συγκεντρωθούν πολλοί μαζί και να εξασφαλίσουν τη σωτηρία τους χτίζοντας πόλεις. Όταν όμως μαζεύονταν, αδικούσαν ο ένας τον άλλο, γιατί δεν είχαν την πολιτική τέχνη, ώστε πίσω πάλι σκορπίζονταν εδώ και εκεί και καταστρέφονταν. Ο Δίας τότε, επειδή φοβήθηκε για το γένος μας, μήπως ολότελα εξαφανιστεί, στέλνει τον Ερμή να φέρει στους ανθρώπους την αιδώ και τη δικαιοσύνη, για να υπάρξει αρμονία στις πόλεις και δεσμοί φιλίας δημιουργοί. Ρωτά λοιπόν ο Ερμής το Δία, με τι τρόπο να δώσει τη δικαιοσύνη και την αιδώ στους ανθρώπους. Να τις μοιράσει και αυτές έτσι όπως έχουν μοιραστεί οι τέχνες; Τούτες έτσι έχουν μοιραστεί: ένας που ξέρει την ιατρική είναι αρκετός για πολλούς που δεν την ξέρουν, έτσι και οι άλλοι τεχνίτες. Και τη δικαιοσύνη λοιπόν και τη ντροπή έτσι να τιςβάλω μέσα στους ανθρώπους, ή να τις μοιράσω σε όλους; Σε όλους, είπε ο Δίας, και όλοι να έχουν το μερίδιό τους.»

Πλάτων, *Πρωταγόρας*, 323b-d, μτφρ. Β. Τατάκης, Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος, Αθήνα,

Χ.Χ.

Δραστηριότητα

Συζητήστε στην τάξη τον μύθο του Πρωταγόρα. Τι μας αποκαλύπτει ο μύθος για τον σκοπό της ηθικής που εδώ στηρίζεται από την αίσθηση της αιδούς και την αντίληψη της δικαιοσύνης; Ποιος ακριβώς είναι ο ρόλος της αιδούς και της δικαιοσύνης; Πώς διαφέρει η ηθική από τις τέχνες; Γιατί ο Δίας αποφάσισε να μοιραστεί σε όλους;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Μια βασική αρχή της ηθικής

Η αρχή της αμεροληψίας είναι ίσως η σημαντικότερη ηθική αρχή γιατί συνδυάζει δύο άλλα βασικά ηθικά αξιώματα. Πρώτον, όλοι οι άνθρωποι, ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους, είναι εξίσου σημαντικοί από ηθική άποψη. Δεύτερον, κάθε ηθική επιλογή και κρίση πρέπει να υποστηρίζεται από καλούς λόγους.

«Σχεδόν κάθε σημαντική θεωρία της ηθικής περιλαμβάνει την ιδέα της αμεροληψίας. Σύμφωνα με αυτή, τα συμφέροντα κάθε ανθρώπου είναι εξίσου σημαντικά. Κανείς δεν πρέπει να έχει ιδιαίτερη μεταχείριση. (...) Το αίτημα της αμεροληψίας συνδέεται στενά με την παρατήρηση ότι οι ηθικές κρίσεις πρέπει να υποστηρίζονται με καλούς λόγους. (...) Εάν δεν έχουμε κανένα καλό λόγο να αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους διαφορετικά, το να κάνουμε διακρίσεις ισοδυναμεί με απαράδεκτη αυθαιρεσία.»

James & Stuart Rachels, *Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ξ. Μπαμιατζόγλου, Εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα, 2010, σ. 34

Δραστηριότητα

(α) Ο ρατσισμός, που στηρίζεται σε αδικαιολόγητες φυλετικές διακρίσεις, αποτελεί τυπικό παράδειγμα ηθικής αυθαιρεσίας. Από την άλλη, ορισμένες μορφές «διακρίσεων» δεν είναι ηθικά μεμπτές: ένας άνθρωπος με σοβαρά προβλήματα όρασης δεν μπορεί να γίνει οδηγός λεωφορείου (αλλά μπορεί να κάνει πολλά άλλα πράγματα, από τα οποία δεν πρέπει να αποκλειστεί). Σκεφτείτε και συζητήστε στην τάξη άλλα παραδείγματα δικαιολογημένων και αυθαίρετων διακρίσεων μεταξύ ατόμων ή κοινωνικών ομάδων.

(β) Οι περισσότεροι άνθρωποι θα έλεγαν ότι όλοι έχουμε καλούς λόγους να θεωρούμε τα μέλη της οικογένειάς μας πιο σημαντικά από τους άλλους ανθρώπους και, άρα, να τους φερόμαστε διαφορετικά. Μέχρι ποιο σημείο είναι δικαιολογημένη αυτή η μεροληψία; Είναι π.χ., αποδεκτό ένας γονέας που είναι και καθηγητής να ευνοεί το παιδί του στη βαθμολογία; Σκεφτείτε άλλα σχετικά παραδείγματα δικαιολογημένων και αδικαιολόγητων μεροληπτικών συμπεριφορών.

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Η άλλη πλευρά της ηθικής

Συνήθως συνδέουμε την ηθική με την επιλογή και την πράξη. Αυτή η σύνδεση είναι δικαιολογημένη γιατί συνήθως αντιμετωπίζουμε ηθικά προβλήματα όταν εμείς πρέπει να αποφασίσουμε αν θα κάνουμε αυτό ή εκείνο. Ταυτόχρονα, όμως, οι ηθικές μας απόψεις εκφράζονται και στον τρόπο με τον οποίο κρίνουμε τις επιλογές και τις πράξεις των άλλων. Αυτή η συνεχής ηθική αποτίμηση όλων από όλους είναι ουσιαστικό χαρακτηριστικό της ηθικής ζωής.

«Οι άνθρωποι είμαστε ηθικά ζώα. Δεν εννοώ ότι συμπεριφερόμαστε από τη φύση μας ιδιαίτερα καλά, ούτε ότι λέμε συνεχώς ο ένας στον άλλον τι να κάνει. Αλλά αξιολογούμε και αποτιμούμε, συγκρίνουμε και θαυμάζουμε, ισχυριζόμαστε και δικαιολογούμε. Δεν «προτιμάμε» απλώς αυτό ή εκείνο, μεμονωμένα. Προτιμούμε να μοιραζόμαστε τις προτιμήσεις μας. Τις μετατρέπουμε σε απαιτήσεις του ενός από τον άλλον. Αυτά που συμβαίνουν αυξομειώνουν ασταμάτητα την αίσθηση ευθύνης μας, την ενοχή και τη ντροπή μας και την αίσθηση της αξίας μας και της αξίας των άλλων.»

Σάιμον Μπλάκμπερν, *Being Good: A short introduction to ethics*, μτφρ. Η.Μ.,
Oxford University Press, Οξφόρδη, 2001, σ. 4-5

Ερώτηση

Όταν προσπαθείτε να αποφασίσετε τι πρέπει να κάνετε σε κάποια περίπτωση, πόση σημασία δίνετε στο πώς θα κρίνουν οι άλλοι αυτή την απόφαση; Ποιων η κρίση έχει μεγαλύτερη σημασία για σας; Της οικογένειάς σας, των φίλων σας, της κοινωνίας γενικά; Αν η δική σας επιλογή είναι αντίθετη από την κρίση των φίλων σας, θα επιμείνετε σε αυτή ή θα την αλλάξετε;

2. Έθιμα, πολιτισμός και Ηθική: πώς ξεκίνησαν;

Στη σημερινή εποχή και σε δημοκρατικές κοινωνίες όπως η δική μας, συνδέουμε την ηθική με την ικανότητά μας να επιλέγουμε τις πράξεις μας ελεύθερα, ακολουθώντας τους λόγους που μας φαίνονται καλύτεροι σε κάθε περίπτωση, λαμβάνοντας υπόψη μας τον αντίκτυπο που θα έχουν στη ζωή των άλλων ανθρώπων. Αυτή δεν είναι μια φυσική ικανότητα, όπως η ικανότητά μας να αναπνέουμε. Υπάρχει μέσα μας ως φυσική προδιάθεση (άρα δεν είναι ενάντια στη φύση μας), αλλά για να αναπτυχθεί πλήρως πρέπει να καλλιεργηθεί στις συνθήκες της κοινωνικής ζωής. Αυτό ισχύει για κάθε άνθρωπο, από τη στιγμή που θα γεννηθεί μέχρι να φτάσει στην ωριμότητα και να αναλάβει την ευθύνη για τις πράξεις του. Ισχύει, όμως, και για το ανθρώπινο είδος, από τη στιγμή που ξεχώρισε από τα άλλα ζώα.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η φυσική καταγωγή της ηθικής

Αν θέλουμε να ανακαλύψουμε ποια μπορεί να είναι η φυσική ή η βιολογική πραγματικότητα που μας προδιαθέτει να γίνουμε ηθικά όντα, μπορούμε να ξεκινήσουμε παρατηρώντας τη συμπεριφορά άλλων ζώων.

«Κοινωνικά χαρακτηριστικά όπως η γονική φροντίδα, η συνεργατική αναζήτηση τροφής και η αμοιβαία καλοσύνη δείχνουν ξεκάθαρα ότι αυτά τα πλάσματα δεν είναι στην πραγματικότητα ακραίοι εγωιστές, αλλά όντα που έχουν αναπτύξει τα ισχυρά και ιδιαίτερα κίνητρα που απαιτούνται για να σχηματίσουν και να διατηρήσουν μια απλή κοινωνία. Η αμοιβαία περιποίηση, η αμοιβαία απομάκρυνση παρασίτων και η αμοιβαία προστασία είναι συνηθισμένες πρακτικές των κοινωνικών θηλαστικών και πτηνών. Οι συνήθειες αυτές δεν είναι αποτέλεσμα συνετού εγωιστικού υπολογισμού (...), αφού τα ζώα δεν έχουν αυτές τις ικανότητες. Οι λύκοι, οι κάστορες, οι καρακάξες και τα άλλα κοινωνικά πλάσματα, όπως και όλα τα συγγενικά μας πρωτεύοντα θηλαστικά (...), είναι ικανά να ζουν μαζί και μερικές φορές να συνεργάζονται σε αξιοθαύμαστες δραστηριότητες που σχετίζονται με το κυνήγι, το χτίσιμο ή την κοινή προστασία, απλώς επειδή διαθέτουν τη φυσική προδιάθεση να αγαπούν και να εμπιστεύονται το ένα το άλλο.»

Μίτζλεϊ Μ., «Η καταγωγή της ηθικής» στο *A Companion to Ethics*, εκδ. P. Singer, μτφρ. Η.Μ., Οξφόρδη: Blackwell, 1993, σσ. 7-8.

Δραστηριότητα

Συζητήστε στην τάξη ή αναζητήστε στο διαδίκτυο χαρακτηριστικά παραδείγματα της συμπεριφοράς κοινωνικών ζώων, όπως τα πρωτεύοντα θηλαστικά (π.χ. χιμπατζήδες, γορίλλες, ουρακοτάγκοι) ή τα δελφίνια. Κατόπιν, βρείτε ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στην κοινωνική συμπεριφορά των ζώων και την ηθική συμπεριφορά των ανθρώπων. Σκεφτείτε και την αρνητική πλευρά: Μπορούν τα ζώα να κάνουν κακό όπως οι άνθρωποι;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η δύναμη των ηθών

Στις πρώτες ανθρώπινες κοινωνίες δεν υπήρχαν γραπτοί νόμοι, αλλά ούτε και φαίνεται να έχει αναπτυχθεί προσωπική ηθική συνείδηση που να καθορίζει τις επιλογές του κάθε ατόμου. Η συμπεριφορά των ανθρώπων ακολουθούσε τα ήθη και τα έθιμα της κοινωνίας τους.

«Η ύπαρξη κάποιων κανόνων είναι απαραίτητη για το παιχνίδι της ζωής. Οι κανόνες μπορεί να διαφέρουν σε διαφορετικές ομάδες, αλλά μέσα στην ομάδα πρέπει να είναι γενικά οι ίδιοι. Αυτοί οι κανόνες μπορεί να είναι συμβάσεις, έθιμα, ήθη ή νόμοι. Οι συμβάσεις είναι μορφές συμπεριφοράς που θεωρούνται ωφέλιμες από έναν λαό. Τα έθιμα είναι συμβάσεις που γίνονται αποδεκτές από διαδοχικές γενιές, μέσω μιας διαδικασίας φυσικής επιλογής στην οποία δοκιμάζονται και όσα βρεθούν ακατάλληλα απορρίπτονται. Τα ήθη είναι έθιμα που η ομάδα θεωρεί ζωτικής σημασίας για την ευημερία και την ανάπτυξή της. Στις πρωτόγονες κοινωνίες, όπου δεν υπάρχει γραπτός νόμος, αυτά τα ζωτικά έθιμα ή ήθη ρυθμίζουν κάθε σφαίρα της ανθρώπινης ύπαρξης και δίνουν σταθερότητα και συνέχεια στην κοινωνική τάξη. Μέσω της αργής μαγείας του χρόνου, τα ήθη, μετά από μακροχρόνια επανάληψη, γίνονται δεύτερη φύση στο άτομο. Αν τα παραβιάσει, νιώθει έναν ορισμένο φόβο, δυσφορία ή ντροπή. Αυτή είναι η προέλευση αυτής της συνείδησης ή ηθικής αίσθησης, την οποία ο Δαρβίνος επέλεξε ως την πιο εντυπωσιακή διάκριση μεταξύ ζώων και ανθρώπων.»

Ντουράντ Γ., *The Story of Civilization*, τ.1, μτφρ. Η.Μ., Νέα Υόρκη: Simon & Schuster, 1935, σ. 36.

Ερώτηση

Ακόμη και σήμερα, που τα πράγματα είναι πιο χαλαρά από ό,τι στο παρελθόν, οι άντρες και οι γυναίκες ντύνονται διαφορετικά. Αυτό είναι ένα έθιμο της κοινωνίας μας. Δεν υπάρχει ούτε νόμος ούτε σοβαρός ηθικός λόγος που να απαγορεύει, π.χ., στους άντρες να φοράνε φουστάνια, αλλά οι περισσότεροι άντρες, επειδή έτσι έχουν συνηθίσει, θα αισθάνονταν δυσφορία αν φορούσαν φουστάνια. Για ποιους λόγους νομίζετε ότι επικράτησε αυτό το έθιμο;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3**Η ηθική των ατόμων**

Οι άνθρωποι που ακολουθούν τυφλά τα ήθη και τα έθιμα της κοινωνίας τους μοιάζουν κάπως με τα μικρά παιδιά που πρέπει να κάνουν ό,τι λένε οι γονείς τους. Κάποια στιγμή, όμως, πρέπει να μεγαλώσουν και να αναλάβουν οι ίδιοι την ευθύνη των επιλογών τους.

«Μολονότι τα έθιμα μπορεί να είναι καλά ως έθιμα και να του ταιριάζουν, όταν συμμορφώνεται προς το έθιμο απλά ως έθιμο δεν καλλιεργείται και δεν αναπτύσσεται στο άτομο καμιά απ' τις ιδιότητες που θεωρούνται ιδιαίτερα προσόντα ενός ανθρώπινου όντος. Οι ανθρώπινες δυνάμεις της αντίληψης, της κρίσης, της διάκρισης του ορθού, της νοητικής ενεργητικότητας, ακόμα και της ηθικής προτίμησης ασκούνται μόνο όταν κάνουμε επιλογή. Εκείνος που κάνει τα πάντα, επειδή αυτό είναι το έθιμο, δεν κάνει επιλογή.»

Μιλ Τ.Σ., *Περί ελευθερίας*, μτφρ. Ν. Μπαλής, Αθήνα: Επίκουρος, 1983, σ. 104.

Ερώτηση

Γιατί είναι σημαντικό να έχουμε δικαίωμα επιλογής και να το εξασκούμε, ακόμη και όταν τελικά αποφασίζουμε να ακολουθήσουμε τα ήθη και τα έθιμα της κοινωνίας μας;

3. Το καλό και το κακό σε διάφορους πολιτισμούς (πολιτισμικός σχετικισμός)

Εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι διαφορετικοί πολιτισμοί, είτε του παρελθόντος είτε σημερινοί, έχουν διαφορετικές θρησκευτικές ή ηθικές πεποιθήσεις και πρακτικές. Τι συμπεράσματα μπορούμε να βγάλουμε από αυτό το γεγονός; Μπορούμε να πούμε ότι αυτή η διαφωνία συνεπάγεται ότι στην ηθική δεν υπάρχει αντικειμενικά σωστό ή λάθος; Είμαστε υποχρεωμένοι να ακολουθούμε πάντα τους κανόνες της δικής μας κοινωνίας ή μπορούμε να υιοθετήσουμε κανόνες άλλων αν το επιλέξουμε; Τι στάση πρέπει να κρατήσουμε απέναντι στις ηθικές αξίες και πρακτικές των άλλων; Έχουμε δικαίωμα να κρίνουμε τις ηθικές απόψεις και τα έθιμα άλλων πολιτισμών;

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Πολιτισμικός σχετικισμός

Πολλοί πιστεύουν ότι η διαφορά στις ηθικές απόψεις των διαφόρων κοινωνιών συνεπάγεται ότι οι ηθικοί κανόνες δεν είναι αντικειμενικοί και δεν μπορούν να ισχύουν για όλους, αλλά είναι σχετικοί γιατί ισχύουν μόνο στις κοινωνίες που τους αποδέχονται. Αυτή είναι η θέση που ονομάζουμε «πολιτισμικό σχετικισμό».

«Κάποιοι είναι της γνώμης ότι όλοι οι κανόνες δικαίου έχουν αυτόν τον χαρακτήρα [δηλαδή, είναι σχετικοί και ισχύουν μόνο για τις κοινωνίες στις οποίες υπάρχουν]. Το λένε αυτό επειδή τα φυσικά πράγματα είναι αμετάβλητα και ισχύουν παντού με τον ίδιο τρόπο (η φωτιά, π.χ., καίει και σε μας και στους Πέρσες), ενώ στις απόψεις για το δίκαιο βλέπουν διαφορές από τόπο σε τόπο.»

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1134b-1135a, μτφρ. Δ. Λυπουρλής,

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=78&page=57

Ερώτηση

Υπήρξαν (και δυστυχώς υπάρχουν ακόμη) κοινωνίες στις οποίες η δουλεία θεωρείται ηθικά αποδεκτή πρακτική. Αυτό, κατά τη γνώμη σας, υποδεικνύει ότι:

- (α) οι κοινωνίες αυτές έκαναν εσφαλμένη ηθική αποτίμηση της δουλείας ή ότι
- (β) δεν υπάρχει ηθική αποτίμηση της δουλείας που να ισχύει για όλες τις κοινωνίες και εποχές;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η τρέλα του Καμβύση

Ο Καμβύσης ήταν βασιλιάς των Περσών από το 529 μέχρι το 522 π.Χ. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι ο Καμβύσης μάλλον έπασχε από κάποια ψυχική διαταραχή, περιγράφει μια σειρά από ανήθικες, αλαζονικές και ανόσιες πράξεις του, κάποιες από τις οποίες έδειχναν έλλειψη σεβασμού στα έθιμα άλλων λαών, και καταλήγει:

«Από όλα αυτά λοιπόν είναι για μένα φανερό ότι ο Καμβύσης ήταν τελείως τρελός· αλλιώς δεν θα δοκίμαζε να κοροϊδέψει ιερά και έθιμα. Γιατί αν κανείς πρότεινε σε όλους τους ανθρώπους και τους παρακινούσε να διαλέξουν από όλους τους νόμους εκείνους που είναι οι καλύτεροι, οι άνθρωποι θα τους εξέταζαν και θα διάλεγαν ο καθένας τους δικούς του: τόσο βέβαιοι είναι οι άνθρωποι ότι οι καλύτεροι νόμοι είναι οι δικοί τους. Δεν είναι λοιπόν σωστό να κοροϊδεύει κανείς αυτά τα πράγματα, εκτός βέβαια αν είναι τρελός.»

Ηρόδοτος, *Ιστορίες*, 3.38, μτφρ. Λ. Ζενάκος, Γκοβόστης, Αθήνα, 1992,

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=30&page=78

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Ανεκτικότητα και κριτική

Αν αναγνωρίσουμε ότι κανένας πολιτισμός δεν είναι αντικειμενικά καλύτερος από τους άλλους, είναι πιο εύκολο να είμαστε ανεκτικοί προς τις άλλες παραδόσεις και έτσι να αποφύγουμε την πολιτισμική αλαζονεία και τη βία που την ακολουθεί συνήθως. Σημαίνει, όμως, αυτό ότι δεν μπορούμε να ασκήσουμε κριτική στις ηθικές αξίες και πρακτικές άλλων πολιτισμών;

«Δικαίως είμαστε θυμωμένοι με όσους περιφρονούν, καταπιέζουν ή καταστρέφουν άλλους πολιτισμούς. Πιστεύουμε ότι το να κάνει κάποιος αυτά τα πράγματα είναι πραγματικά λάθος. Αλλά αυτό το ίδιο είναι μια ηθική κρίση. Δεν θα μπορούσαμε να καταδικάσουμε την καταπίεση και την αλαζονεία αν πιστεύαμε ότι όλες οι καταδίκες μας ήταν απλώς μια ασήμαντη τοπική ιδιομορφία του δικού μας πολιτισμού. Ακόμα λιγότερο θα μπορούσαμε να το κάνουμε αν προσπαθούσαμε να σταματήσουμε να κρίνουμε εντελώς.»

Μαίρη Μίτζλεϊ, *Heart and Mind*, μτφρ. Η.Μ., Routledge, Λονδίνο, 2003 (1981), σ. 84.

Δραστηριότητα

Πρέπει να σεβόμαστε και να είμαστε ανεκτικοί προς τις ηθικές αξίες και πρακτικές άλλων πολιτισμών, επειδή

(α) δεν υπάρχουν αντικειμενικές ηθικές αλήθειες.

(β) όλοι πιστεύουν ότι οι δικές τους αξίες και πρακτικές είναι οι καλύτερες. (γ) κάθε κοινωνία έχει δικαίωμα να διαμορφώνει η ίδια τον τρόπο ζωής της. (δ) η ανεκτικότητα είναι μια ηθική αξία του δικού μας πολιτισμού.

(ε) δεν πρέπει ποτέ να κρίνουμε τις αξίες και πρακτικές άλλων πολιτισμών.

Συζητήστε τις παραπάνω επιλογές στην τάξη, σκεφτείτε με ποιες συμφωνείτε και με ποιες διαφωνείτε, και επιλέξτε ποια, κατά τη γνώμη σας, δικαιολογεί καλύτερα την ανεκτικότητα προς τους άλλους πολιτισμούς.

Ερώτηση

Σε μια κοινωνία οι άνθρωποι πιστεύουν ότι η δουλεία είναι ηθικά αποδεκτή και έτσι πολλοί διαθέτουν σκλάβους. Έχουμε δικαίωμα να κρίνουμε ηθικά αυτή την πρακτική; Έχουμε υποχρέωση να το κάνουμε; Σε αυτή την περίπτωση, πρέπει να κάνουμε κάτι παραπάνω, π.χ., να προσφέρουμε άσυλο στους σκλάβους που διαφεύγουν ή, αν μπορούμε, να επιβάλουμε με τη βία την εξάλειψη αυτή της πρακτικής;

4. Διάκριση του ηθικού επιχειρήματος από τη διατύπωση γνώμης

Μερικές φορές, όταν λέμε κάτι, δεν μας ενδιαφέρει αν οι άλλοι θα συμφωνήσουν μαζί μας. Αν πω «Τα μπιφτέκια με πατάτες είναι το αγαπημένο μου φαΐ», και ο φίλος μου πει «Εμένα είναι τα μακαρόνια με κιμά», δεν υπάρχει πρόβλημα. Άλλες φορές, όμως, η συμφωνία με τους άλλους είναι σημαντική. Αν πω «Είναι οκτώ η ώρα, πρέπει να φύγουμε» και ο φίλος μου πει «Όχι, είναι εφτά, μπορούμε να κάτσουμε μια ώρα ακόμα», πρέπει να συμφωνήσουμε για να αποφασίσουμε τι θα κάνουμε. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση των ηθικών κρίσεων. Αν πω «Είναι κακό να λες ψέματα», εννοώ ότι είναι κακό για όλους να λένε ψέματα, και περιμένω από όλους να συμφωνήσουν (ακόμα και αν αυτό δεν συμβεί τελικά). Όταν, όμως, θέλουμε οι άλλοι να συμφωνήσουν ελεύθερα μαζί μας, θα πρέπει να τους πείσουμε, δικαιολογώντας την άποψή μας. Πώς γίνεται αυτό;

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Ηθικές επιλογές και λογική

Πολλές φορές επιλέγουμε αυτό που μας φαίνεται σωστό (π.χ., να πούμε την αλήθεια) χωρίς να το σκεφτούμε ιδιαίτερα. Όταν, όμως, δεν είμαστε σίγουροι ή θέλουμε να πείσουμε και άλλους, πρέπει πρώτα να σκεφτούμε τα υπέρ και τα κατά κάθε επιλογής και να διαλέξουμε αυτή που συμφωνεί με τους καλύτερους λόγους που μπορούμε να σκεφτούμε. Αυτή ήταν και η άποψη του Σωκράτη, που θεωρείται ο πρώτος ηθικός φιλόσοφος. Δύο μέρες πριν πεθάνει πίνοντας το κώνειο, ο Σωκράτης βρίσκεται στη φυλακή, και ο φίλος του ο Κρίτων προσπαθεί να τον πείσει ότι είναι σωστό να δραπετεύσει για να γλυτώσει τη ζωή του. Πριν αρχίσει η συζήτηση, ο Σωκράτης τού λέει:

«Γιατί εγώ όχι τώρα για πρώτη φορά, αλλά πάντοτε ήμουν τέτοιος που να μην πείθομαι από τίποτα άλλο μέσα μου εκτός από τον λόγο που μου φαίνεται ο καλύτερος όταν σκέφτομαι.»

Πλάτων, *Κρίτων*, 46b, μτφρ. Θ. Σαμαράς (τροποποιημένη), Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη, 2004.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Ηθικές επιλογές και συναισθήματα

Πολλοί πιστεύουν ότι αν η ηθική μας στάση στηρίζεται στη λογική, τότε είναι ψυχρή και υπολογιστική, επειδή δεν εκφράζει τα συναισθήματά μας (π.χ., τη συμπόνοια ή τη συμπάθεια που νιώθουμε για τους άλλους, την απέχθεια ή την αγανάκτηση που νιώθουμε για το κακό).

Μπορούμε, όμως, να στηριχτούμε πραγματικά στα συναισθήματά μας για να αποφασίσουμε ένα ηθικό ζήτημα;

«Όταν μας διακατέχουν έντονα συναισθήματα για ένα ζήτημα μπορεί να υποκύψουμε στον πειρασμό να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι απλώς γνωρίζουμε ποια είναι η αλήθεια, χωρίς καν να αισθανόμαστε υποχρεωμένοι να εξετάσουμε τα επιχειρήματα της άλλης πλευράς. Δυστυχώς όμως δεν μπορούμε να βασιζόμαστε στα συναισθήματά μας, όσο έντονα κι αν είναι. Τα συναισθήματά μας μπορεί να είναι (...) προϊόντα προκατάληψης, ή εγωισμού (...). Για παράδειγμα, κάποτε τα συναισθήματα υπαγόρευαν τη θέση ότι τα μέλη άλλων φυλών είναι κατώτερα και ότι η δουλεία είναι θέλημα Θεού.»

James & Stuart Rachels, *Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ξ. Μπαμιατζόγλου, Εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα, 2010, σ. 31-2.

Ερώτηση

Ο καλύτερος σου φίλος κάνει κάτι κακό. Το σκέφτεσαι πολύ και εσύ ο ίδιος καταλήγεις ότι το καλύτερο που μπορείς να κάνεις είναι να το πεις στους γονείς σου. Από την άλλη, αισθάνεσαι άσχημα να το κάνεις, θέλεις να προστατέψεις το φίλο σου, και ελπίζεις ότι κάπως θα λυθεί το πρόβλημα. Τι θα κάνεις; Θα ακολουθήσεις τη λογική σου ή τα αισθήματά σου;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Η ηθική συζήτηση

Ποια είναι, λοιπόν, η διαφορά ανάμεσα σε μια ηθική συζήτηση και σε μια συζήτηση όπου ο καθένας λέει απλώς τη γνώμη του;

«Οποιοσδήποτε είναι ειλικρινής [σε μια ηθική συζήτηση] εκφράζει φυσικά τη δική του γνώμη, (...) τι άλλο θα μπορούσε να κάνει; Αλλά η γνώμη παρουσιάζεται ως κάτι το οποίο πρέπει να συμφωνηθεί ή, σε κάθε περίπτωση, να ληφθεί σοβαρά υπόψη (...) από το ακροατήριο. Ο ομιλητής λέει: «Αυτή είναι η γνώμη μου και ορίστε οι λόγοι γι' αυτήν και, αν έχετε λόγους εναντίον της, καλύτερα να τους εξετάσουμε». Αν η γνώμη πρόκειται να απορριφθεί, η επόμενη κίνηση θα πρέπει να είναι: «Όχι, δεν πρέπει να το πιστεύεις αυτό επειδή...». Δηλαδή, μια ηθική συζήτηση δεν είναι του τύπου «Μου αρέσει το παγωτό», «Δεν μου αρέσει», όπου η διαφορά δεν έχει σημασία. Είναι του τύπου «Κάνε αυτό», «Μην το κάνεις αυτό», όπου η διαφορά είναι η διαφωνία και έχει σημασία.»

Σάιμον Μπλάκμπερν, *Ethics: A Very Short Introduction*, μτφρ. Η.Μ., Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 2001, σ. 25

Δραστηριότητα

Κάποιος συμμαθητής σου πιστεύει ότι η αντιγραφή στις εξετάσεις είναι ηθικά αποδεκτή, ενώ εσύ πιστεύεις ότι αυτό δεν είναι σωστό. Θέλεις, λοιπόν, να τον πείσεις για την άποψή σου. Έχεις τις ακόλουθες επιλογές για να την στηρίξεις:

Η αντιγραφή στις εξετάσεις δεν είναι ηθικά σωστή επειδή

(1) Αν σε πιάσουν θα τιμωρηθείς αυστηρά.

(2) Εγώ θα ντρεπόμουν να αντιγράψω.

(3) Όταν αντιγράφεις κάνεις κακό στον εαυτό σου γιατί δεν μαθαίνεις.

(4) Οι καθηγητές μας λένε ότι δεν είναι σωστό να αντιγράφεις.

(5) Είναι πολύ δύσκολο να αντιγράψεις χωρίς να σε πιάσουν.

(6) Η αντιγραφή δεν είναι δίκαιη για τους υπόλοιπους μαθητές που έχουν διαβάσει.

(7) Αν αντιγράφεις, όλοι οι μαθητές στην τάξη θα σε αντιπαθήσουν.

(8) Η αντιγραφή είναι σαν ψέμα ή απάτη και δεν είναι σωστό να λέμε ψέματα. Συζητήστε αυτές τις επιλογές στην τάξη, προσπαθώντας να καταλάβετε ποιες είναι πιο πειστικές και γιατί. Ποιες από αυτές θα λέγατε ότι είναι πραγματικά ηθικοί λόγοι;

5. Υπάρχουν ηθικά πρότυπα;

Κάθε κοινωνία διαθέτει πρότυπα με την έννοια των ανθρώπινων τύπων που ενσαρκώνουν τις κυρίαρχες αξίες της. Ορισμένα από αυτά είναι μάλλον αντίθετα με αποδεκτές ηθικές αξίες (π.χ., το πρότυπο του οικονομικά επιτυχημένου που κυνηγά τον πλούτο χωρίς ηθικούς φραγμούς), άλλα δεν έχουν σαφή ηθικό προσανατολισμό (π.χ., το πρότυπο του σπουδαίου επιστήμονα, του δημιουργικού καλλιτέχνη, του μεγάλου αθλητή), ενώ άλλα έχουν θετική ηθική σημασία (π.χ., το πρότυπο του τίμιου ανθρώπου ή του δημοκρατικού πολίτη που ασχολείται με τα κοινά). Αυτοί οι ανθρώπινοι τύποι μπορούν με τη σειρά τους να ενσαρκώνονται σε υπαρκτά ή ιστορικά πρόσωπα, ή και σε φανταστικούς ήρωες της τέχνης. Κάποια από αυτά τα πρόσωπα, όπως ο Σωκράτης από την αρχαιότητα ή ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ από τη σύγχρονη εποχή, θεωρούνται σημαντικά ηθικά πρότυπα, αλλά πολλοί άλλοι άνθρωποι, πολύ, λίγο ή καθόλου διάσημοι, που έζησαν με αξιοπρέπεια, αντιστάθηκαν στην αδικία και προσπάθησαν να κάνουν τον κόσμο καλύτερο, μπορούν να αποτελέσουν ηθικά πρότυπα. Αυτοί που δεν μπορούν να είναι ηθικά πρότυπα, παρά τον θαυμασμό που μπορεί να αισθανόμαστε για αυτούς, είναι ορισμένα από τα διάσημα είδωλα (ηθοποιοί, τραγουδιστές, αθλητές, μοντέλα, επηρεαστές γνώμης) της κάθε εποχής που συχνά προωθούνται από την καλλιτεχνική βιομηχανία και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης κυρίως για να εξυπηρετήσουν οικονομικά συμφέροντα.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Γιατί χρειάζονται τα ηθικά πρότυπα;

Η ανάγκη μας για πρότυπα, ιδιαίτερα όταν είμαστε νέοι, μπορεί να εξηγηθεί από την παρατήρηση ότι οι άνθρωποι είναι μιμητικά πλάσματα που τους αρέσει να μιμούνται ό,τι κάνουν αυτοί τους οποίους εκτιμούν ή θαυμάζουν. Όπως λέει ο Αριστοτέλης, η μίμηση είναι συχνά το πρώτο στάδιο για να μάθουμε πώς να μιλάμε, πώς να φερόμαστε, πώς να κάνουμε πράγματα, πώς να ξεχωρίζουμε το καλό από το κακό. Εκτός όμως από το να μας μαθαίνει αρχικά τη διαφορά του καλού και του κακού, ο θαυμασμός ή η εκτίμηση που αισθανόμαστε για τα πρότυπα με τα οποία ταυτιζόμαστε, μας δίνουν έμπνευση και κίνητρο να κάνουμε το σωστό, ακόμη και όταν αυτό είναι δύσκολο ή δυσάρεστο, και μας συνδέουν με τους ανθρώπους που θεωρούμε σημαντικούς καθώς προσπαθούμε να τους μοιάσουμε. Με αυτό τον τρόπο εντασσόμαστε αρμονικά στην κοινωνία και τελικά αποκτάμε τη δική μας ηθική προσωπικότητα.

«Η μίμηση, πράγματι, είναι σύμφυτη στους ανθρώπους από την παιδική τους κιόλας ηλικία: αυτό που κάνει τους ανθρώπους να διαφέρουν από τα άλλα ζώα είναι τούτο, ότι ο άνθρωπος είναι το πιο μιμητικό πλάσμα του κόσμου, και τις πρώτες γνώσεις του τις αποκτά με τη μίμηση.»

Αριστοτέλης, *Ποιητική*, 1448b, μτφρ. Δ. Λυπουρλής,

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=76&page=3

Δραστηριότητα

Η ύπαρξη ηθικών προτύπων προς μίμηση μπορεί να έχει θετική επίδραση στη ζωή κάποιου, ειδικά αν αυτό το πρότυπο είναι σωστά επιλεγμένο. Η υπερβολική εξάρτησή μας από πρότυπα, και ειδικά από λάθος πρότυπα, όπως ορισμένα από τα διάσημα είδωλα, μπορεί, όμως, να έχει πολλές αρνητικές επιδράσεις. Μπορείτε να σκεφτείτε κάποιες από αυτές και να τις συζητήσετε στην τάξη;

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Πώς επιλέγουμε ηθικά πρότυπα;

Ο Τσαρλς Μπάρκλι ανακηρύχθηκε Πολυτιμότερος Παίκτης της Εθνικής Ομοσπονδίας Μπάσκετ (NBA) το 1993. Ανακηρύχθηκε επίσης ένας από τους πενήντα καλύτερους παίκτες του NBA όλων των εποχών. Από τότε που αποσύρθηκε ως παίκτης μπάσκετ, εργάστηκε ως τηλεοπτικός σχολιαστής. Το 1993 ο Μπάρκλι δημιούργησε αίσθηση όταν σε μια διαφήμιση της Nike δήλωσε ρητά: «Δεν είμαι πρότυπο».

«Οι γονείς δεν πρέπει να περιμένουν από τους αθλητές να αποτελούν πρότυπα για τα παιδιά τους. Οι αθλητές δεν είναι αποτελεσματικά πρότυπα επειδή τα παιδιά που τους έχουν ως είδωλο δεν έχουν τακτική προσωπική επαφή μαζί τους. Τα παιδιά έχουν μια αντίληψη για τον αθλητή που δημιουργείται από τα μέσα ενημέρωσης, αλλά δεν γνωρίζουν πώς είναι πραγματικά ο αθλητής. Η ειδωλοποίηση των αθλητών έχει δημιουργήσει ένα πρόβλημα στην αφροαμερικανική κοινότητα επειδή τα παιδιά, ιδιαίτερα τα αγόρια, μεγαλώνουν πιστεύοντας ότι θα βγάλουν τα προς το ζην ως επαγγελματίες αθλητές, ενώ στην πραγματικότητα μόνο ένα μικρό ποσοστό από αυτά θα φτάσει ποτέ σε αυτό το επίπεδο. Θα ήταν καλύτερα αν τα πρότυπά τους ήταν οι γονείς τους και άλλα υπεύθυνα άτομα στην κοινότητα.»

G. Griffin (επιμ.), *Are Athletes Good Role Models?*, μτφρ. Η.Μ., 2005, Thomson Gale, Νέα Υόρκη, 2005, σ. 10.

Δραστηριότητα

α) Σε ένα χαρτί σημειώστε το όνομα ενός υπαρκτού ή ιστορικού προσώπου που είναι ή θα μπορούσε να είναι για σας ηθικό πρότυπο και το όνομα ενός υπαρκτού ή ιστορικού προσώπου που είναι ή θα μπορούσε να είναι για σας πρότυπο ή πηγή έμπνευσης για τη ζωή σας συνολικά, με βάση τι θα θέλατε να κάνετε ή πώς θα θέλατε να είναι η ζωή σας όταν μεγαλώσετε. Αυτά τα πρόσωπα δεν είναι ανάγκη να είναι γνωστά σε όλους. Μπορεί

να είναι κάποιο μέλος της οικογένειάς σας, ή ένας φίλος, ή κάποιος που ξέρετε από το περιβάλλον σας.

β) Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και συζητήστε τις επιλογές σας, εξηγώντας στα μέλη της ομάδας γιατί αυτά τα πρόσωπα αποτελούν πρότυπα για σας.

γ) Θα μπορούσε να αποτελεί πρότυπο ο Γιάννης Αντετοκούνμπο; Αν ναι, ποια είναι τα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν πρότυπο; [π.χ. οι επιδόσεις του ή ο συνδυασμός αυτών των επιδόσεων με τον χαρακτήρα του;]

6. Γιατί είναι σημαντικοί οι φίλοι και γιατί γενικότερα πρέπει να ενδιαφερόμαστε για τους άλλους;

Ο Αριστοτέλης έλεγε ότι μόνον όσοι είναι χειρότεροι από τον άνθρωπο (ζώα) ή καλύτεροι από αυτόν (θεοί) μπορούν να ζήσουν έξω από την κοινωνία. Οι άνθρωποι, ούτε μπορούμε, αλλά ούτε και θέλουμε να ζήσουμε χωρίς άλλους ανθρώπους, γιατί αυτοί είναι απαραίτητοι όχι μόνον για να ικανοποιήσουμε τις ανάγκες μας, αλλά και για να ζήσουμε ευτυχισμένοι. Οι άλλοι μπορεί να είναι συγγενείς, φίλοι, ή απλώς συνάνθρωποί μας: όλοι, με διαφορετικούς τρόπους, συνεισφέρουν σημαντικά στην ποιότητα της ζωής μας. Δυστυχώς, αυτό είναι κάτι που πολλές φορές ξεχνάμε στην καθημερινή μας ζωή, όταν εστιάζουμε αποκλειστικά στα συμφέροντα και τις επιθυμίες μας.

ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η σημασία της φιλίας στη ζωή μας

Πολλοί άνθρωποι (και πολλοί φιλόσοφοι) θεωρούν τη φιλία ως ένα από τα μεγαλύτερα αγαθά της ανθρώπινης ζωής, το οποίο από μόνο του μπορεί να κάνει κάθε ζωή καλύτερη. Όπως λέει ο Αριστοτέλης, ο οποίος ασχολήθηκε με τη φιλία περισσότερο από κάθε άλλο φιλόσοφο:

«Πραγματικά, κανένας δεν θα επέλεγε να ζει δίχως φίλους, κι αν είχε όλα τα υπόλοιπα αγαθά. Ακόμη και οι πλούσιοι άνθρωποι, όπως και αυτοί που έχουν αξιώματα και εξουσία, έχουν (...) ιδιαίτερα μεγάλη ανάγκη από φίλους. (...) Αλλά και στη φτώχεια και στις άλλες δυστυχίες της ζωής οι άνθρωποι θεωρούν τους φίλους ως το μόνο καταφύγιο.»

Αριστοτέλης, *Ηθικά Νικομάχεια*, 1155a, μτφρ. Δ. Λυπουρλής,
http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=78&page=86

Δραστηριότητα

Βήμα 1: Χωριστείτε σε μικρές ομάδες φίλων και γράψτε σε ένα χαρτί τους λόγους για τους οποίους θέλετε να έχετε φίλους.

Βήμα 2: Σύμφωνα με τις απαντήσεις σας, με ποια από τις παρακάτω προτάσεις συμφωνείτε περισσότερο;

Η φιλία είναι σημαντική γιατί

1. Οι φίλοι είναι χρήσιμοι ο ένας στον άλλο.
2. Οι φίλοι περνάνε καλά μαζί.
3. Οι φίλοι νοιάζονται για το καλό του φίλου τους.

ΚΕΙΜΕΝΟ 2

Η φιλία και η μεροληψία

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, δεν μπορείς να έχεις πολλούς φίλους, γιατί, για να είσαι πραγματικά φίλος με κάποιον, πρέπει να περνάς χρόνο μαζί του, να ενδιαφέρεσαι για αυτόν και να μοιράζεστε τις χαρές και τις λύπες σας. Αυτό σημαίνει ότι φερόμαστε στους φίλους μας διαφορετικά από ότι στους υπόλοιπους ανθρώπους. Είναι, όμως, ηθικά σωστό να εκφράζουμε αυτή την προτίμηση σε κάθε περίπτωση;

«Αν ελπίζουμε να μπορέσουμε ποτέ να επεκτείνουμε τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα σε όλους στον κόσμο, προσδοκώντας να κάνουν το ίδιο σε μας, τότε θα πρέπει να προσπαθήσουμε να σκεφτόμαστε αμερόληπτα. ... Η φιλία ωστόσο δεν νοείται δίχως να σκεπτόμαστε ότι είναι απολύτως σωστό να μεταχειριζόμαστε ορισμένους ανθρώπους διαφορετικά από τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφερόμαστε σε όλους τους υπόλοιπους, να τους εκφράζουμε την προτίμηση και να τους κάνουμε περήφανους απλώς επειδή είναι φίλοι μας.»

Αλέξανδρος Νεχαμάς, *Περί φιλίας*, μτφρ. Θ. Τάσης, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016, σσ. 82, 85.

Δραστηριότητα

Συζητήστε στην τάξη τις παρακάτω περιπτώσεις:

Περίπτωση 1: Είναι σωστό ένας γιατρός στο ιατρείο του να εξετάζει τους φίλους του εκτός της σειράς προτεραιότητας όλων των ασθενών;

Περίπτωση 2: Αν βοηθάς μια φίλη σου να καταλάβει καλύτερα κάποιο μάθημα, είσαι υποχρεωμένη να βοηθάς ανάλογα κάθε συμμαθήτριά σου με το ίδιο πρόβλημα;

Περίπτωση 3: Αν δεις τον Α να κοροϊδεύει ή να εκφοβίζει τον Β, η αντίδραση σου θα είναι διαφορετική ανάλογα με το αν ο Α είναι φίλος σου ή κάποιος άλλος συμμαθητής σου;

ΚΕΙΜΕΝΟ 3

Γιατί να ενδιαφέρομαι για τους άλλους;

Για τους συγγενείς μας και τους φίλους μας ενδιαφερόμαστε επειδή τους αγαπάμε και θέλουμε το καλό τους. Τι γίνεται, όμως, με τους υπόλοιπους ανθρώπους, αυτούς που γνωρίζουμε λίγο ή καθόλου; Θα πρέπει να ενδιαφερόμαστε για αυτούς, ή μπορούμε να τους φερόμαστε όπως μας βολεύει, ώστε να πετύχουμε αυτό που θέλουμε;

«Εάν κάνουμε πράγματα που βλάπτουν τους άλλους, τότε και οι άλλοι δεν θα διστάσουν να κάνουν πράγματα που βλάπτουν εμάς. Θα μας αποφεύγουν και θα μας απεχθάνονται. Κανείς δεν θα μας έχει φίλους, και οι άλλοι δεν θα μας εξυπηρετούν όταν τους έχουμε ανάγκη.»

James & Stuart Rachels, *Στοιχεία Ηθικής Φιλοσοφίας*, μτφρ. Ξ. Μπαμιατζόγλου, Εκδόσεις Οκτώ, Αθήνα, 2010, σ. 312.

Ερωτήσεις

Σύμφωνα με το κείμενο, το να ενδιαφερόμαστε για τους άλλους είναι τελικά προς όφελος μας. Πιστεύετε ότι αυτός είναι ο μοναδικός λόγος, π.χ., για να συμμετέχουμε εθελοντικά ή να προσφέρουμε χρήματα σε φιλανθρωπικές δραστηριότητες; Δεν θα μπορούσαμε να το κάνουμε απλώς για να βοηθήσουμε αυτούς που έχουν ανάγκη χωρίς να σκεφτόμαστε το συμφέρον μας;